

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

HARVARD LAW LIBRARY

3 2044 059 340 562

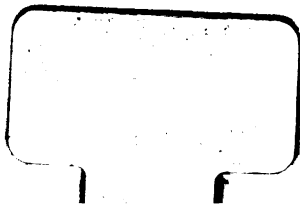
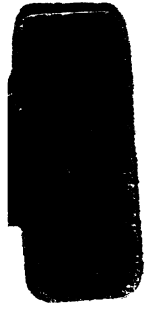
SURANYI

A positiv bolcselet hatasa
hazanak joges allambolc-
seloire

1900

HUN HARVARD
906 LAW
SUR LIBRARY

HD

383 Hungary

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK
FELOLVASÓ ÜLÉSEIBŐL.

37. SZÁM.

A POSITIV BÖLCSELET
HATÁSA
HAZÁNK JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELŐIRE.

IRTA

DR. SURÁNYI JÁNOS.

Felolvasatott a Szent-István-Társulat Tud. és Irod. Osztályának 1900. február 20-án
tartott ülésében.

PRINTED IN HUNGARY

Ára 1 korona.

BUDAPEST, 1900.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

A Szent-István-Társulatról.

A Szent-István-Társulat jószellemű, részint népies, részint tudományos könyvek kiadása végett létesült. A Szent-István-Társulat tagjai irányában a következő kötelezettséget vállalta el: 1. Évenként minden társulati tagot 90 nyomtatott ívre terjedő olvasmányokban részesít. 2. A 90 nyomtatott ívre terjedő könyveket két vagy három részletben a tagok megterhelhetése nélkül bérmentve küldi szét. 3. A könyveket nem küldi minden tagnak külön, hanem úgynevezett tiszteleti tagjaihoz, kik minden egyházmegyében ennek kiterjedése szerint többen vannak, s kik azon a vidéken a tagok irányában a Társulatot képviselik, a könyveket egyes tagoknak kézhez szolgáltatják, a tagdíjat tőlük átveszik stb.

Aki a Társulat tagjai közé kíván lépni, ha a közép-pontban lakik, bejelenti magát a Társulat titkári hivatalánál (Szentkirályi-utca 28. sz.), vidéken pedig azon tiszteleti tagnál, kitől a tagilletményt, vagyis a 90 ívnyi könyveket legkönnyebb úton megkaphatja, vagy plébánosánál, aki a további utasításokat szívesen megadja.

A Társulat rendes tagja tagdíjul évenként legkésőbb augusztusig befizet 6 kor. 30 fillért azon tiszteleti tagnak, kitől a társulati könyveket kapja és akihez, ha valamely könyvet meg nem kapott volna, a reklamációt is intézi.

A POSITIV BÖLCSELET

HATÁSA

HAZÁNK JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELŐIRE.

IRTA

DR. SURÁNYI, JÁNOS.

Felolvastott a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Oszt. 1900. február 20-án
tartott ülésében.

PRINTED IN HUNGARY

BUDAPEST, 1900.

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYA.

HUN
906
SUR

S For TX

APR 17 1933

Budapest. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

A POSITIV BÖLCSELET HATÁSA HAZÁNK JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELŐIRE.

»Az eszmék világában az igazság
mindig többet ér mint az újság.«
(Hoványi: Bölcsészeti zátonyok s ör-
vények. Magy. Akad. Értesítő, 1859.
542. l.)

A POSITIV bölcsélet elvei hazánkban is alkalmaztatván az angol fejlődéstan (evolutionismus) hívei által a jogi, állami és társadalmi tudományokban, — e tudományoknak a positiv bölcsélet szellemében való felfogására és feldolgozására vezettek; miként ezt Pulszky Ágost és Pikler Gyula jogbölcséleti művei is bizonyítják.¹

Tekintve azt, hogy e két mű vezérfonalul szolgál egyetemi joghallgatóinknak, kik közül a mai tanrendszer folytán kevesen rendelkeznek azok átértésére szükséges bölcsellettörténeti és metafizikai ismeretekkel, és hogy nevezett művek — a nehézség dacára, melylyel tanulmányozásuk jár — a positiv tanoknak mindennap új követőket szereznek: feladatombul tűztem a positiv bölcséletnek hazánk jog- és állambölcselőire való befolyásáról értekezni, hogy feltűntessem, mennyire képes a positiv bölcsélet félszeg elveivel a

¹ A Jog és Állambölcsélet Alaptanai, írta Pulszky Ágost. Budapest, 1885. Bevezető a Jogbölcséletbe, írta Pikler Gyula. Budapest, 1892.

jogbölcséletet fensőbb ethikai tartalmából kivetkőztetni, s a tapasztalati, a természeti tudományokkal egy színvonalra helyezni.

Mielőtt azonban jelzett tételtem taglalását kezdeném, tájékoztatásul a positiv bölcsélet alapítójáról, koráról, szellemirányáról kell némelyeket előre bocsátanom, hogy annak a jogbölcséletre való behatását kellően méltányolhassuk.

I.

A positiv bölcsélet méltán nevezhető a XIX. század bölcséletének, amennyiben annak megalapítója Comte Ágost nemcsak e század fejlődéstani világnézetének gyermeke, hanem különösen azért, mivel ő és tanítványai a természeti rendben főleg a fizikai tudományok összes ágaiban tett fölfedezéseknek és találmányoknak varázshatása alatt, — arra a következtetésre jutottak, hogy csak alkalmazni kell a természettudományi módszert, az érzéki megfigyelést, kísérletezést a tisztán speculativ, metafizikai tudományokban is, s egyszerre megnyílnak itt is az eddig nem is sejtett haladásnak ösvényei.

E meggyőződés mind nagyobb hódításokat tett az elmékben, melyek csak a tapasztalati módszert fogadták el egyedül tudományosnak, jogosultnak, úgy mint mely fizikai bizonyosságot eredményez. Ezzel mindennemű tudományos kutatást, bölcselkedést az érzékelés és tapasztalás tárgyaira, a dolgok jelenségeire, a tapasztalati tényekre szorítottak, azt állítván, mi ezeknek körét meghaladja, az bizonytalan, megismerhetetlen, a tudomány és bölcsélet tárgya nem lehet.

A tapasztalati vagy, mint ő mondá, positiv módszernek a bölcséletben való kizárólagos alkalmazására vezette Comte Ágostot nevelésének és kiképeztetésének egész irányzata. 1798-ban Montpellier délfrancia városban mint pénzügyi tisztviselő fia születvén, kora ifjúságától kezdve az exact, reál tudományokra érzett legtöbb hivatást, s ezekben mint a párisi »École Polytechnique« növendéke gyorsan előrehaladt. Szilaj, rakoncátlan természeténél fogva összeütkö-

zésbe jött a tanintézet fegyelmi törvényeivel, mi a 18 éves ifju elbocsátását vonta maga után. — Elhagyatottságában újságírással és számtani leckékkel tengette életét. Ábrándos, nagyratörő, excentrikus lelkületénél fogva J. J. Rousseau példájára társadalmi problémákat kezdett feszegetni, hogy ezek megoldásával hirnévre, dicsőségre szert tehessen. E végből tanulmányozza a korabeli angol és francia sociálbölcseleket. Legjobban tetszik neki Saint-Simon socialistico-communistikus elmélete, azért őt választja tanítójául, ajkain csüng és rajongásig szereti. A mai socializmus és kommunizmus atyjának társadalombontó elveit magáévá teszi, azokat az általános emberi jogokból levezetni és bebizonyítani törekszik. Saint-Simon büszkén vallja tanítványának. De négy évi együttlét után, 1822-ben, elhagyja mesterét, és két évvel utóbb teljesen szakít vele. Tekintve a két férfi tehetségeit és szellemirányát — az nem volt másképp lehetséges. Saint-Simon sziporkázó, rapszodikus elme, csak úgy szórja az eszméket minden összefüggés nélkül, állít, de nem bizonyít, nincs türelme egy-egy tárggyal soká foglalkozni, azt kifejtetni.¹ Comte ellenben boncoló elme, Descartessel azt tartja, hogy tudományos módszer nélkül nem lehet bölcsekedni, hogy a logikai összefüggés (cohérence logique) az igazság legbiztosabb ismertetője. Saint-Simon méltányolta tanítványának szigoru logikáját, és mint mondá, a neki megfelelő ösvényt kijelölte. De ez tanítójától eltérő irányban halad; felhasználja ugyan annak átlátszó eszmetöréseit, de ezeket kifejti és rendszerbe foglalja. Saint-Simon teljes életében szellemes publicista marad, Comte már 24 éves korában körvonalozza az alapelveket, melyeken később bölcseleti rendszerét felépíti, mennyi ismeretével a metafizikai és theológiai tudományoknak, melyeknek irtó hatat izent, látni fogjuk.²

¹ L. Réorganisation de la société européenne. Opinions littéraires, philosophiques et industrielles; Nouveau Christianisme Paris, 1825.

² L. Revue des Deux Mondes 1. Juin 1898. Le Centenaire d'Auguste Comte. Ebből merítettem a Comte-ra vonatkozó összes életrajzi adatokat.

Comte Saint-Simon egyéb tanítványaitól, milyenek Fourier, Bazard, Enfantin, is eltér sociálreformer nézeteiben. Ezek szerint közvetlenül a politikai téren kell újjászervezni a társadalmat (reorganiser la société) az által, hogy a fennálló társadalmi s állami intézmények, az osztály- és rangkülönbözetek, magántulajdon, házassági, családi, örökösödési s a többi jogok gyökeresen átalakíttatnak a nép által szabadon választott törvényhozók mint képviselői által. Comte ellenben azon nézeten van, hogy nincs hatalom a világon, mely képes lenne a fennálló társadalmi és politikai intézményeket mintegy varázsütésre megváltoztatni, mivel tapasztalás és történelem egyhangulag bizonyítják, hogy azok, mint megannyi történeti fejlemények, alá vannak vetve a fejlődés egyetemes törvényének, s azért mindenekelőtt ezt kell megállapítani, hogy ennek alapján lehessen újjászervezni a korhadt állami és társadalmi intézményeket. Az eddigi sociálreformerek hasonlítanak a kuruzslókhoz, kik bizonyos csodaszerekkel hiszik a beteget meggyógyíthatni; de mikép orvosi tudomány nélkül nem lehet biztosan gyógyítani, akkép a társadalom s állam újjászervezése sem lehetséges, míg a pozitív társadalom-tan (sociologie, physique sociale) megalkotva nincsen.

Comte teljesen osztja azok nézetét, kik a jelen korhadt társadalom újjászervezését korunk legsürgősebb problémájának tekintik. De ennek megoldása csak a társadalmi fejlődés törvényével összhangzatban, fokozatosan eszközölhető. Mert mit tesz újjászervezni a társadalmat? Annyit, mint azt új alapra fektetni, abban új rendet, új intézményeket és törvényeket alkotni. — Már pedig a történelem bizonyossága szerint minden társadalmi intézmények a népek érzületének, gondolkozásmódjának, közgazdasági és műveltségi állapotainak szüleményei, melyek ismét a népek vallási, erkölcsi meggyőződéseiben, szokásaiban gyökereznek.

Minthogy pedig vallás s erkölcs bölcséleti tanokon alapulnak, ezekkel átalakulnak: a társadalmi újjászervezés csak azon feltétel alatt lehetséges, ha minden kulturnemzetek egyesülnek az egy igaz pozitív bölcséletben, mely egye-

síteni fogja őket az egy igaz vallásban. Ily egységes bölcsélet volt a kereszténység hajnalán a keleti és nyugati görög-római bölcsélet, mely a legkülönbözőbb néptörzseket egységes vallásban, a katholicismusban egyesítette. — Ez ismét a középkori ú. n. skolasztikai bölcséletet szülte, mely az akkori kulturnemzeteket az egyetemes katolikus egyházban egyesítette.

Ily egyetemes bölcsélet a positiv bölcsélet, mely egyedül alapszik a való tudományon. S mivel csakis a való tudomány képes egyesíteni, azért egyedül a positiv bölcsélet fogja egyesíteni a különféle hitfelekezeteket az egységes positiv vallásban, melynek alapján indítható meg sikeresen a nagy társadalmi reform. Ebbeli meggyőződését imígyen fejezi ki Comte: »Én a társadalmi újjászervezésre célzó minden törekvést hiu kísérletezésnek, sőtétben való tapogatódzásnak tekintek mindaddig, míg az egységes positiv bölcséletben és vallásban nem egyesülnek a világ kulturnemzetei.«¹

Azon nagyralátó célzathól, hogy a világ minden művelt népeinek az egységes s egyetemes bölcséletben és vallásban való megegyezését s egyesülését lehetővé tegye, vetette meg Comte positiv bölcséletének alapjait, melyeknek főbb vonásait a következőkben akarom ecsetelni.

II.

A mai sociális és politikai válságok, mondja Comte,² mélyebben fekvő baj tünetei. E baj az értelmi anarchia (l'anarchie intellectuelle), mely az elméket mindinkább megsosztja, és már annyira fokozódott, hogy az emberek minden eddig igaznak, szent- és sérthetetlennek vallott elvvel és tekintélylyel nyíltan szakítottak, anélkül hogy helyébe jobbat, üdvösebbet ültethettek volna. Ezen anarchia következményei ama társadalmi convulsiók és politikai zűrzavarok, melyek az egyes nemzetek haladását megakasztják és sokszor hosszú időkre hátravetik.

¹ L. Cours de philosophie positive. Paris, 1839—1842.

² U. o. Pro éme.

A kérdésre, mi okozta ezen értelmi anarchiát? megfelel a történelem, melyben az 1789-ki francia forradalom egy új fejlődési korszak nyitánya. A XIV. század alkonyán a középkor uralkodó eszméi, hit és metafizika halványulnak, az ezeken alapuló egyházi s állami intézmények bomladozni kezdenek. A XVI. századbeli hitújítás a vallási egység felbontásával halálos csapást mér a középkori keresztény társadalom egységes szervezetére. Harcot üzenvén a pápa legfőbb tantekintélyének, egyházi téren is jogosultnak hirdeti az új alapon való szervezkedést. A XVIII. századbeli kriticizmus kétségbe vonja, sőt tagadja a keresztény vallás igazságait. A 89-ki nagy forradalom tabula rasa-t csinál az eddigi társadalmi és politikai szervezetből, kihirdeti az emberjogok magna chartáját, és mint a jövő társadalom s állam alapjait szentesíti azokat. A személyi szabadság attributumai a lelkiismereti, vallási, politikai szabadság, a jog-egyenlőség a középkori hűbérállamot és társadalmat fenekestül felforgatják.

A positiv bölcelet a történelemből vonja le a fejlődés egyetemes törvényét. E fejlődést irányítják a kor uralkodó vagy vezéreszméi (ce sont les idées, qui mènent le monde). A társadalom kezdetleges állapota az érzékiség s ösztönélet túltengése, mely kizárólag az ön- és fajfentartásra irányul. Ezen állapotból kifejlődik a tekintély, a hit, a metafizika eszméje, melyek mindaddig pórázon vezetik az emberiséget, míg az ész kezd uralkodni, mely a tényleges, a való dolgok felkutatásával szülte a tudományt és positiv bölceletet. Ezen eszmék igazságát hirdetik a fölfedezések és találmányok, melyek a haladásnak új, eddig ismeretlen látóköroket nyitottak.

Az átmenetnek egyik eszmének uralmától a másiknak uralmához, szükségkép be kell következnie, a fejlődés törvénye szerint a maga idejében; de annak elkészítésében nagy részük van a bölcelőknek, milyenek az ó- és középkor bölcsészein kívül az újabbak között különösen Locke, Hobbes, Descartes, Malebranche, Spinoza.

A fizikai világ tüneményeinek, hatásai, erőik, tör-

vényeik s egymáshoz viszonyaiknak felkutatása, a természettudományok minden ágában, bámulatos vívmányokat eszközölt. Copernik, Kepler az égi testeket vizsgálván, kiszámították körfutásuk törvényeit és ezzel megalkották a tudományos asztronómiát. Newton egy alma eséséből állapította meg a súlyerő hatásait s ezzel alapját vetette meg a mai mechanikának. A vegyelemekkel való kísérletezés eredményezte a chemiát. A szerves lények tanulmányozása a fiziológiát és biológiát új ismeretekkel gazdagítja.

De honnét van, hogy mindezen fényes vívmányok nem szüntették meg a szellemek anarchiáját a sociális és politikai téren? Ez onnét van, mivel az újabbkori bölcsészek előbb aláásták a hit és tekintély, a theológia és metafizika alapjait, mielőtt helyükbe jobbat állítottak volna. Mikép a fizikai, akkép az ethikai rendben sincs ugrás. A fejlődés törvénye szerint theológia és metafizika szükséges kulturfokozatok, melyeken áthaladva juthatni csak a való tudomány és bölcsészet állapotába. De ezzel a theológia és metafizika meghaladott álláspontok, hasonlóan a asztrológiához s alchimiához, a tudományos asztronómia és chemiával szemben.

A természettudományok haladása és nagyszerű eredményei bizonyítják, hogy a kísérletezés és tapasztalás ugyanazon eredményekre fog vezetni a többi tudományokban is. A filozófiának feladata levén, a tudományokat általános vonatkozásaiknak magasabb egységében összefoglalni és rangjuk szerint osztályozni; ezen osztályozásban a szervetlen lények tudományai mint legelemiebbek az alsóbb, a szerves lények tudományai mint szövevényesebbek a felsőbb helyet foglalják el. — Eszerint Comte a tudományoknak következő rangfokozatát (hiérarchie des sciences) állapította meg:

- a) Mathématique. Számtan.
- b) Astronomie. Csillagászat.
- c) Physique. Természet.
- d) Chimie. Vegytan.

- e) Physiologie. Élettan.
- f) Biologie. »
- g) Physique sociale, sociologie. Társadalomtan.

A tudományok e rangfokozatában a matematika az alapvető minden egyéb tudományokban, melyek között a sociológia a legfelsőbb helyet foglalja el, mivel az a legszövevényesebb s a többi tudományokat mint a reá előkészítőket feltételezi.¹

III.

A sociológia a kor uralkodó eszméiből, a tényleges kulturállapotokból, a politikai intézményekből vonja le következtetéseit a társadalmi egyensúly és rend állandóságára, szolidaritására, a haladás irányára, gyorsabb-lassabb menetére. A sociológia azon ága, mely a társadalmi rend s egyensúly feltételeit határozza meg: statika, mely pedig a társadalmi haladás irányát és fokozatait állapítja meg: dinamika.

A társadalmi szervezet összhangzatos működése, zavartalan erőgyűjtése s erőkifejtése első feltétele a társadalmi rendnek és fejlődésnek-, hasonlóan a testi szervezethez, melynek egészsége fejlődése, tagjainak rendes működésében, akadálytalan erőgyűjtésében s erőkifejtésében áll.

Eddig az emberek azt hitték, hogy a világ szerves és szervetlen lényei között áthidalhatatlan ür tátong; jelesen, hogy az ember mint szabad észlény minden többi lényektől nemcsak quantitative, hanem qualitative is különbözik, hogy az nemcsak érzéki, hanem egyszersmind szellemi lény, hogy mint ilyen képes az érzékeket meghaladó dolgokat is, ú. m. azok lényegét, lét- és célokaikat teljes bizonyossággal megismerni, hogy tehát metafizika és theológia nemcsak valóságos tudományok, hanem hogy hierarchiájukban az első helyet foglalják el. Mindez hiu képzelődés!

¹ L. Cours de Philosophie positive. Paris, 1839—1842. T. I. 23—655.

A világon minden a legkisebb atomtól egészen fel az emberig szervi összefüggésben van, alávetve a fejlődés egyetemes törvényének. Az ember is a többi élő lényekhez hasonlóan életre kel, táplálkozik, szaporodik, enyészetnek indul. Szellemi tehetségei, ész, akarat, érzéki tehetségek a fejlettség legmagasabb fokán. A lángész legszebb alkotásai, a szív leggyengédebb érzelmei, legnemesebb vágyai, a férfi-jellem, a női erény hősiessége egészen az önfeláldozásig, — nem egyebek, mint a társas vonzalmak teljes kifejtettségükben, az emberi társas természetnek (sociabilité) gyöngyei, aranyhajtásai.

A társadalmi rend és haladás első feltétele egy központi hatalom, a népakaratnak kifejezője és szerve, melynek védőszárnyai alatt mindennemű kulturális, politikai, közgazdasági intézményeit fejlesztheti, erkölceit, szokásait nemesheti, minden kulturjavakra szert tehet, önként értődővén a természetszabta határokon belül.

A társadalmi haladás mindenkoron a tökéletesedés azon fokán van, melyet a fejlődés törvénye szerint a kor uralkodó eszméinek hatása alatt elérni képes; tekintve a kedvező vagy kedvezőtlen körülményeket, melyek annak menetét gyorsabbá vagy lassabbá teszik, megakasztják vagy visszavetik, milyenek a háborúk s ezek nyomában járó reakciók. Minden nemzet haladásának fokmérője tényleges kulturállapota, mely eredménye a kor vezéreszméinek s előkészítője a jövődöbelinek. A XIX. század vezéreszméi a politikai szabadság, jogegyenlőség és nemzetiség. Ezek a fejlődés törvénye szerint az osztály- és vagyonskülönbözetek kiegyenlítésével a mai jogállamoknak szabad egyenjogu nemzeti köztársaságokká való alakulását fogják eredményezni.

Az emberiség fejlődéstörténetében az uralkodó eszméknek megfelelően három korszakot lehet megkülönböztetni, az érzékiség, a hit, a tudomány korszakait.

Minden társadalom kezdetén uralkodik az érzékiség, az ösztönélet, mely kizárólag az ember fizikai szükségleteinek kielégítésére szorítkozik, mint ezt Afrika vadnéptörzseinél manap is tapasztalhatni. Gyámoltalansága érzetében

az élettelen lényeket nálánál is hatalmasabbnak képzele, segítségükért esdekel (Fetisizmus).

Idővel fejlődnek érzéki tehetségei, társas ösztönei. Azt tapasztalja, hogy másokkal társulva könnyebben és biztosabban elégítheti ki mindennemű életszükségleteit. A természet elemeit s ezekben működő erőket nem lévén képes megfejtetni, személyesíti, nálánál fensőbb lényeknek, isteneknek hiszi, kik a világ s az emberek sorsát intézik. Így keletkezett az istenekbe való hit s azok kultusza (Polytheizmus).

A kultúra haladásával mindinkább tisztul a hit eszméje. Az ember alávétvén a természeti erőket s azokat szolgálatába szegődítvén, annak ura gyanánt jelentkezik. Azt hiszi, hogy az egész mindenségen nálánál sokkal hatalmasabb, mindenható, véghetetlen lény, Isten uralkodik, kit imádni köteles (Monotheizmus).

A vallási fejlődéssel párhuzamosan jár az anyagi fejlődés, melynél szintén három fokozat domborodik ki: a hadi, a jogi, a gazdasági élet állapotai.

Az érzékiség uralma alatt, annak kielégítése végett, prédálással, mások kizsákmányolásával foglalkozott az ember; mi a gyöngébbnek az erősebb által való legyőzésével sikerülhetett egyedül. Ez a fegyveres, a harci életre vezetett. De hogy ez mindnyájuk harcává mindnyájuk ellen ne fajuljon, a nyers hatalmat egy emberben mint vezérben kellett összpontosítani s annak biztosítása végett azt fensőbb isteni tekintéllyel körülövezni; innét van, hogy a fővezér egyszeresmind főpap.

A tapasztalás idővel kitanítja az embereket, hogy nem élhetnek örökös kalandozások- és hadakozásokból. Ebbeli meggyőződésük állandó lakhelyek választására, országok foglalására készítette őket. A közös együttlét, a béke és rend szükségérzete törvények alkotására, a joguralom biztosítására vezetett. Ennek védőszárnyai alatt kezdettek kifejlődni a béke művei: földművelés, ipar, kereskedelem, tudományok és művészetek. Ezzel az emberiség az ész és tudomány korszakába lépett, növekvő fényénél, el fog osz-

lani az elmék fölött borongó homály és bizonytalanság. Az igazság ereje egyesíteni fogja azokat a pozitív bölcelet közös alapján, melyen fel fog épülni a pozitív vallás, a tiszta emberiségnek (le grand être) kultusza.¹

IV.

Ez Comte sociológiája dióhéjban. Mielőtt ennek a jog- s állambölceletre való hatását vázolnám, Comte bölceletének főbb elveit kell boncolgatnom, minthogy sociológiája bölceletén alapulván, ennek minden tévedéseiben osztozik.

A pozitív bölcelet a fejlődéstan (evolutionismus) azon elvén alapszik, hogy az ember a többi érzéki lényektől csak quantitative vagyis annyiban különbözik, hogy az a fejlődés viszonylag legmagasabb fokán van, következésképp értelmi tehetségei s ismeretei csak fokozatra nézve különböznek az érzéki tehetségek- s ismeretektől. Innét van, hogy az ember csak az érzéki világban jelentkező dolgokat, tüneményeket, törvényeket, viszonyokat ismerheti meg; minden ismeret forrása az érzékelés és külső tapasztalás. Mi ezeknek körét meghaladja, mi egyedül az ész elveiből következik, tisztán az abstractio műve — a hit és metafizika képzetei, — a megismerhetetlen (inconnaisable) országába való, és mint ilyen a tudományok tárgyát nem képezheti.

A pozitív bölcelet e félszeg álláspontjával nemcsak a belső tapasztalással, az öntudattal s az emberiség közérzetével, hanem saját elveivel, az érzéki megfigyeléssel és tapasztalással is ellenkezésbe jut. Ezek azt bizonyítják, hogy a puszta érzéki tehetség önnön magára visszahatni nem képes: a szem saját látását nem láthatja, a fül saját

¹ L. Auguste Comte: *Système de Politique positive. Catéchisme positiviste* II. édit. par Littré. Paris, 1864. Ne higgye senki, hogy mindezen dolgok világosan lennének Comte műveiben kifejtve. Ezeket csak nagy nehezen lehet kigabalyozni az ötletszerűen odavetett eszmétöredékekből; és még ez sem sikerülne, ha tanítványa Littré azokat nem rendezte s a hemzseggő ellenmondásoktól meg nem tisztította volna.

hallását nem hallhatja; annál kevésbé képes az érzéki tehetség saját érzeteit, képzeletét gondolni, ezekből következtetni, s ekként ismereteit gyarapítani, tökéletesíteni. Innét van, hogy a tisztán érzéki lények az egyforma gépies tevékenységnél előbbre nem viszik; a fecske fészket, a méh sejtjeit mindig ugyanazon módon építi.

Az ész ellenben mint szellemi tehetség önnön magára képes visszahatni saját tevékenységét, gondolatait, eszméit elveit tudja gondolni (reflectere), összehasonlítani, következtetéseket levonni, mindig újabb ismereteket szerezni, sőt eredeti eszméket is teremteni. Minden költői és művészi inventio és conceptio az ész teremtő tehetségéből fakad.

Igaz, hogy az ész szellemi tevékenységében az érzékekhez van kötve (nil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu), melyeknek épségétől függ helyes gondolkodása. De az érzékek, nevezetesen azok központja az agy, csak szervei, nem pedig okai a gondolkodásnak. Az okozatnak ugyanis mindig homogénnek kell lenni az okkal; a gondolkodás tehát mint szellemi tevékenység szellemi tehetőséget tételez fel; holott annak szerve heterogén is lehet, így pl. a hangszer is csak eszköze a zenének, de ennek oka a zenész tehetsége.

Továbbá köztapasztalás és történelem azt bizonyítja, hogy az ész képes megismerni az igaz, jó, szép eszméit; már pedig ezek általános, változhatatlan, szükségszerű fogalmak, melyeken sarkal az ethikai világrend megingathatatlanul. Mint ilyenek ezen eszmék visszatükrözései a végtelen, feltétlen, isteni eszménynek, minden igaz, jó, szép örök okfejének. Mivel pedig az ismerő tehetőség és megismert tárgy között bizonyos hasonlóságnak kell lenni: az észnek, mint amaz eszmék tehetőségének, az isteni ész visszfényének, ahhoz hasonlónak kell lennie; azért már a régiek azt isteni szikrának mondák, mit Göthe költői hasonlattal szépen fejez ki:

Wär' nicht das Auge sonnenhaft,
Wie könnten wir das Licht erblicken?
Lebt' in uns nicht des Gottes eig'ne Kraft,
Wie könnt' uns Göttliches entzücken?

Az igaz, a jó eszméivel rokon eszme, tehát általános, változhatatlan, szükségszerű a jogeszme, mely nem egyéb, mint az igaz, a jó eszmének átvitele a külső cselekvőségre. Ennélfogva a jogeszme is — az igaz s a jó eszméihez hasonlóan, — az ember ethikai természetén alapszik, és minden tapasztalás előtt az ész által ismerhető fel. Innét van, hogy a jogos és jogtalanról ép úgy, mint az igaz s igaztalanról, a jó és rosszról, valamint ezek közötti különbségről az embereknek — ha csak előítéletek és szenvedelmek el nem homályosítják elméjüket — ugyanazon fogalmaik vannak. Ebből következik, hogy a jogeszme is úgy, mint az igaz és jó eszméje nem tapasztalati, hanem ész-eszme. A tapasztalás mindig feltételezi a tényeket, melyekből ismereteit levonja, holott az észnek már a tények ismerete előtt bizonyos egyetemesen érvényes jogelveket ismernie kell, hogy megítélhesse, vajjon azoknak megfelelnek-e a tények, jogosak-e vagy nem. Ily elvek nélkül a tapasztalás sem alkothatná a jog fogalmát, mivel ez csak azt mutatja, mi és hogyan van, nem pedig minek és hogyan kell lennie. Erre egyedül csak az ész szava adhat felvilágosítást.

E legfőbb jogelvek, melyek az ésből közvetlenül folynak, önnön magoktól világosak, az ész által minden tapasztalást megelőzőleg félreismerhetők, — az eleven jogérzetű rómaiaknál ekkép formuláztattak:

1. Cuique suum,
2. Neminem laedere,
3. Honestè vivere.

Az ész saját erejéből némi okoskodással tapasztalás nélkül is képes következtetni ezen általános jogelvek természetes folyományaira. Így a *sum cuique* elvből következtet a tulajdon szentségére: hogy nem szabad lopni, csalni. A *neminem laedere* elvből következtet az élet, egészség, becsület sérthetetlenségére: hogy nem szabad ölni, csonkítani, rágalmazni. A *honestè vivere* elvből következtet a becsületesség-, a jellemességre: hogy nem szabad hazudni, az ígéretet, az esküt megszegni.

A tapasztalásnak is megvan legnagyobb fontossága a jogalkotásban. — A tapasztalás tükre és bizonyága a felsorolt jogelvek észszerűségének, szükségszerűségének. A tapasztalás, úgy mint a történelem, tanítómestere a törvényhozóknak, mely kitanítja őket, hogyan kell az általános jogelveket részletezni, tüzetesebben meghatározni; a különböző életviszonyoknak, idő- és helyi körülményeknek, vallási, erkölcsi, közművelődési és gazdasági állapotoknak megfelelően alkalmazni; minő büntetőjogi sanctióval ellátni; hogyan köztudomásra hozni, hogy az emberek önkénye, erőhatalma, kijátszása, megszegése ellen biztosítsanak. — Ez úton keletkeznek a tételes törvények, melyeknek az általános jogi elvekkel meg kell egyezniök, hogy igazságosak és kötelezők legyenek.

V.

A positiv bölcelet szerint minden ismeretnek egyedüli forrása a tapasztalás, csak tapasztalati tudományok lehetségesek. Tisztán az ész elveiből folyó, a tapasztalást meghaladó metafizikai igazságok az ész által meg nem ismerhetők, s azért oly tudomány, bölcelet, mely képes felkutatni azt, mi a dolgokban az általános, a változhatatlan, t. i. azok lényegét, lét- és célokait nem létezik.

A jog-, állam- és sociálbölcelet is tapasztalati tudomány. — Comte a sociológiát társadalmi természettannak (*physique sociale*) nevezte. Minthogy tehát minden jog a tényeken, a tapasztaláson alapszik s ezeknek eredménye, azért csak tételes, positiv jog s ennek bölcelete lehetséges. Az ember ethikai természetén alapuló, az ész elveiből folyó s általa megismerhető jog, természetjog, észjog s ennek bölcelete nem létezik.

E nézeteket vallják positiv jogbölcelőink mindnyájan. Pulszky Ágost mondja: »A jog- s állambölcelet, mint minden tudomány, kettős feladattal bír: a létezőt, a tapasztalati tünemények összeségét megmagyarázni s a lehető, a jövőben tapasztalható megállapítani; a multból és jelenből a viszonyok fölött uralkodó törvényeket kideríteni s ezek műkö-

dését a jövőre kiszámítani. Okadatolni azt, ami van, ebből következtetni arra, aminek lenni kell; s ekként az eredetek s a jövődők kérdése egyaránt birodalmához tartozik. Azon tudományokban pedig, melyek az emberi tudat jelenségeivel foglalkoznak, tehát a társadalmi tudományokban, és közöttük a jog- s állambölcseletben, a jövődők magokban foglalják az eszményeket; az, aminek lenni kell, részben azon alakban is mutatkozik, aminek lenni kellene; hiszen az alatt azon alakulatokat értjük, melyek olyan tényezők ellensúlyozása folytán érvényesülhetnek, melyek vágyainknak útját állják ugyan, de bizonyos feltételezések mellett eltávolíthatóknak mutatkoznak. . . . A tételes jog- s állambölcselet, mint különleges időre és bizonyos viszonyokra korlátozott elmélet, mindig töredéke egy lehető általános jog- s állambölcseletnek, melynek keretébe beilleszthető, de mely esetleg már túlhaladott álláspontu lehet, vagy olyan, mely még elismerésben részesül. Így, valamint a tételes ismékből az összetes tanok egész sora vezet az elvont bölcészeti tudományokig, úgy a történeti és tételes jog- s államrendszerek isméinél kezdve egész sorozatát lehet megállapítani a mind általánosabb rendszereknek, míg az egyetemes vagy tiszta jog- s állambölcselethez emelkedünk. Eme közbenső rendszerek haszna az, hogy közvetlen magyarázatot, mérvet és célt szolgáltatnak valamely határozott körben fennálló intézmények létrejötté, összefüggése, összetartozása és következményei tekintetében; az általános jog- s állambölcselet hivatása ellenben az emberiség minden társulati alakulatának származását fölfejtteni, rokonságát kideríteni, hatását kiszámítani s a társiaság teljének feltételeit megszabni, amennyiben az bármikor és bárhol az addig s ott elért ismeretek és felhasználható módszerek segélyével lehetséges.«¹

A jog- s állambölcselet feladatának illetően kifejtése után Pulszky Ágost ekkép folytatja: »Mihelyt azonban e határokon is túlterjeszkedik, és végérvényes, a jövőre is

¹ L. Pulszky Ágost: Jog- és Állambölcselet Alaptanai. Budapest, 1885. Negyedik fejezet. 1. §. 41—43. lap.

változhatlan, zárt, feltétlen és korlátlan igazságot negélyező rendszer alkotásának igényével lép fel a jogtudomány, melyben a jog s állam eszméi s eszményei egyszerre és mindenkorra lennének mint feltétlen érvényűek megállapítva: letér a lehető tapasztalat ösvényéről, kivetkőzik a tudomány jellegéből, és nem keresi tanai igazolását a tényekben, hanem előzetes, minden mellékes bizonyítéktól eltekintő meggyőződésre hivatkozik, melynek számára feltétlen érvényt követel. E meggyőződés nem lehet tudományos, szükségképen az ismeret határain kívül leli eredetét, tehát vagy a hitben, vagy a metafizikai elmélkedésben, s így a theológiai vagy a metafizikai képzetek rendjéhez tartozik. Minden aprioristikus, előzetesen elfogadott főelvől levezetett jog- s állambölcséleti rendszer e szerint theológiai vagy metafizikai, s eszményi joga mint isteni jog vagy mint észjog jelentkezik...¹

Ez a pozitív bölcsélet álláspontja, mely szerint az ember ethikai természetén, az ész elvein alapuló, az ész által megismerhető igazságok nem léteznek, következésképp metafizika, theológia, ész- vagy természetjog egyszerűen lehetetlen.

Ugyanezen tétel bebizonyítására vállalkozott Pulszky Ágost tanítványa Pikler Gyula, ki nagyon könnyűvé teszi magának feladatát, midőn ekkép formulázza a tételt: »A természetjog vitakérdése abban áll, lehetséges-e egy bizonyos jogi meggyőződés kizárólagos igazságát bebizonyítani?« — Ennek tagadása céljából következőleg csoportosítja bizonyítékait: A természetjog lehetetlen, mert a különböző jogmeggyőzések közt oly eltérések vannak, melyekben gondolkodás nem dönthet. Ilyen az eltérés *a)* a végső célokban; *b)* az igények elismerésében; *c)* a közvetlen különös jogmeggyőzésekben; miből következik, hogy a természetjog gyakorlatilag keresztülvihetetlen.²

Pozitív jogbölcselőinknek a magok álláspontján igazuk

¹ U. o. Negyedik fejezet. 2. §. 43. lap.

² L. Pikler Gyula dr.: Bevezető a Jogbölcséletbe. Budapest, 1892. Harmadik fejezet. 25—45. lap. Érthetelenségben vetélkedik Pulszky idézett művével.

van, mert ha minden jog az emberi cselekvényeknek, a tapasztalati tényeknek eredménye, akkor természetesen annyifélék a jogmeggyőződések, ahányfélék a cselekvények, a tapasztalati tények, anélkül, hogy azok közül bármelyiknek kizárólagos igazságát lehetne bebizonyítani. Mert mikép a különféle jogmeggyőződések, akkép az ezeknek megfelelő jogszabályok is eltérnek egymástól a különböző igények és célokra nézve, melyeket valósítaniok kell. Csakhogy mindez egyedül a tételes jogról áll, melynek szabályai a különféle jogi meggyőződések szerint nagyon különbözők, a népek változó jogigényeik és céljaik szerint szerfölött változók.

Positiv jogbölcseleink e félszeg és fölületes álláspontja még jobban kidomborodik a jog lényegéről, alapjáról s eredetéről való tanításukat tekintve. — Halljuk mindezekről Pulszkyt: A jog a társadalmi együttlét feltételeinek összege a közösségi s egyéni cselekvőség tekintetében, összesen mindig mint az állam akarata jelentkezik, nyíltan kifejezve parancsban, engedélyben, tilalomban, vagy hallgatag elismerve szokásban. . . .

A jog tárgyi értelemben mint az államakarat megállapította szabályok összege jelentkezik; alanyi értelemben pedig, a mennyiben e szó egyszersmind a közösségi vagy egyéni akarat uralmának bizonyos körére alkalmaztatik, mint valamely igény kielégítésének szabadsága, mint körülhatárolt cselekvőségi tér, mint biztosított várakozások összege szerepel.

A tapasztalat folyamán az ember megismerkedik önkényének határával, s ekkor találkozik össze először az alanyi és tárgyi jog felfogása, melyeknek egybeolvasztására hat nagy mértékben az önző érzelmeknek közérzületté s önfeláldozási készséggé átalakulása a társadalomban. A meddig azonban az egyén oly vágyakat s igényeket táplál, melyeknek kielégítését magára szükségesnek tartja, míg megvalósításuk akadályait csupán mesterségeseknek tekinti, addig az alanyi jog érzete még mindig ellentétbe kerülhet a tárgyi jog körével, épen úgy mint a szabadság fogalma a rendével; a kettő egymásnak tökéletesen megfelelő alkal-

mazkodása tehát csak úgy s akkor következhetik be, ha minden igény minden mással összhangzólag találhat kielégítést a társadalomban, ha a magánérdek s a közérdek ellentéte megszűnt, ha a készséges lemondás kiegyenlíti a jelen feláldozásának fájdalmát a szebb jövő kedvéért, ha oly rend létesül, melyben a szabadság minden tényezője tért lel saját fejleményeinek, a mi mind csupán a történeti jövőn túl fekvő eszményi állapot mozzanata; míg tapasztalatilag, valamint a tételes tárgyi jog sem egységes, sem a képzelhető legmagasabb rendű törvény, úgy az általa elismert, az esetleg államsegélylyel is érvényesíthető alanyi jog sem felel meg annak, amire az egyének s az alárendelt társadalmak vágyai irányulnak; így az igények érvényesítésének törekvései többé-kevésbé mindig ellentétesek az állami akarat által létesített szabályok korlátaival.

Innen, az alanyi és tárgyi jog képzeteinek összeütközéséből, határaiknak egymás fölé kölcsönös kiterjeszkedéséből magyarázható az igazságosság fogalma, tárgyilag mint azon külső, alanyilag mint azon lelki állapoté, melyben kiegyenlítésüket találják; ez eszmekepcsolatból származik azután az igazságosság, valamint az azzal kapcsolatos jog fogalmának vonatkoztatása az egyenlőségre, mely az eszmék tartalmának legrégebb elméleti alkatelemei közt föllelhető. Az igazságosság tehát a társadalom egyensúlyának állapota, mind a személyek akaraturalmának terére vonatkozólag, illetőleg a tárgyi s alanyi jog összhangjára nézve, mind a különböző személyek cselekvőségi határainak fentartását, vagyis a külön alanyi jogoknak egymással összeférését tekintve. És minthogy a tárgyi jog, midőn az alanyi jog körét kielégítően szabályozza, a társadalom egyensúlyát létesíti az által, hogy a cselekvési tereket a tehetségeknek, az elismert érvényesíthető igényeknek megfelelőleg kiosztja, vagyis az érdemet, az állam részére teljesített áldozatot jutalmazza, a sérelmet pedig bünteti, az igazságosság osztónak neveztetik, midőn a társadalmi egyensúly megteremtésére vonatkozik s így dinamikai elv; míg kiegyenlítő, amidőn ezen létesített egyensúly fentartását eszközli, mint

statikai elv, az által, hogy az alanyi jogköröket épségben megőrzi, egyik növekedését a másik kárára az előbbi állapot visszaállítása által helyrehozza, indokolatlan változás folytán mutatkozó többletet és kevesebbet, nyereséget és veszteséget ismét elenyésztet. S így az igazságosság általános fogalma mint helyes arány vagy viszony létesítésé alakult, mint a mi úgy az osztóban, mint a kiegyenlítőben közös; s a jog mint az igazságosságnak megfelelő szabály értelmeztetvén, szintén mint az emberek egymáshoz viszonyát s arányát kifejezésre juttató lett felfogva.¹

Positiv jogbölcseleink ezen álláspontjával szemben be kell bizonyítani, hogy a jogeszme nem tapasztalati, hanem észeszme, hogy az nem a tapasztalati tényeken, hanem az embernek, mint öncélú, szabad észlénynek, személynek természetén alapszik s az ész által minden tapasztalás előtt felismerhető; következésképp léteznek egyetemesen érvényes, változhatatlan jogelvek, melyeknek összege az ész- vagy természetjog.²

VI.

Mihelyt az ember eszének használatára jut, azonnal észreveszi, hogy, mikép jó és rossz között, akkép van különbség igazságos s igazságtalan között, hogy a mi igazságos, azt szabad, a mi igazságtalan, azt nem szabad cselekedni.

Az igazságosnak s az igazságtalannak eszméje tehát az észbe van oltva, abból folyik közvetlenül, s azért önmagától ismeri meg, mit szabad és mit nem szabad cselekednie. A jogeszme e szerint észeszme, és mint ilyen az »igaz« és »jó« rokoneszméihez hasonlóan egyetemesen érvényes, változhatatlan; jeléül annak, hogy a jogeszme is az embernek, mint társas szabad észlénynek, természetében

¹ L. Pulszky Ágost: A Jog- és Állambölcselet Alaptanai. Budapest, 1885. Tizenkettedik fejezet. A jog fogalma 1—5. §§. 240—244. l.

² Észjog és természetjog — közös törzsük ész és természet — egészen azonos fogalmak; s azért már a régieknél a *ius rationis*, *ius naturae*, mint egyértelműek, felváltva használtak.

gyökeredzik s abból fejthető ki. Már Cicero mondta Plato után: *Natura iuris explicanda est nobis eaque ab hominis repetenda natura.*¹ Ahrens pedig: Nur die Erforschung des menschlichen Wesens kann Aufschluss über die Rechtsidee geben.²

A jogeszmének törzse, forrása tehát az embernek, mint szabad észlénynek, ethikai természete, józan esze, mely parancsolja, ami igazságos, tiltja, ami igazságtalan. Cicero szerint: *Est enim unum ius, quo devincta est hominum societas, et quod lex constituit una, quae lex est recta ratio imperandi prohibendique.*³ Grotius pedig: *Ius naturale est dictamen rectae rationis.*⁴ Verbőczy: *Ius naturale est commune omnium nationum, eo, quod ubique instinctu naturae, et non constitutione aliqua habetur.*⁵ Az ész tehát az egyetemes, változhatatlan jogszabály, melylyel az emberek külső cselekedeteiknek és társas életviszonyaiknak meg kell egyezniök, hogy igazságosak legyenek; azért is ezeknek az ész-törvénytől való megegyezése jog és igazságnak (*ius, iustitia*) neveztetik.⁶

De itt nem szabad megállani, nehogy jog s igazság a pusztá egyéni meggyőződéssel azonosíttassék, amint ezt Piklernél látjuk, hanem az eredeti forrásig kell visszamenni, melyből azok egyetemes érvényüket kötelező erejüket merítik.

S itt a kutató elme azon eredményre jut, hogy jog

¹ Cicero: *De Legibus*. I. 5.

² Dr. H. Ahrens: *Naturrecht*. Wien, 1870. *Allgem. Th.* §. 29. S. 223.

³ Cicero: *De Legibus*. 1. 15.

⁴ Grotius: *Jus Naturae Lib. I. Cap. 1. §. 10.*

⁵ Verbőczy: *Tripartitum Prologus Tit. 2. §. 4.*

⁶ Jog, törvény, igazság közös alapjuk — emberi ész és társas természete — miatt egyértelmű fogalmak gyanánt használatnak. Azért mondja Warnkönig: *Das Gerechtigkeitsgefühl zeichnet dem Handelnden das unabänderliche Richtmaass und Ziel vor, der Verstand mit der Fackel der Wahrheit leuchtet dem Suchenden voran. Darum sind Recht und Wahrheit sich so nahe verwandt.* *Rechtsphilosophie* 202.

s igazság eredetileg nem egyéb, mint az ethikai világrendben nyilvánuló örök igazságnak fénysugarai, melyek megvilágítják az elmét, hogy felismerje, mi egyezik és mi ellentézik az örök igazsággal. Amily egyetemesen érvényes és kötelező az örök igazság, ép oly egyetemesen érvényes és kötelező jog s igazság, mivel annak visszatükrözései.

Jog s igazság tehát az ethikai világrend alkotó elemei, de csak az emberek külső cselekvényeikre és társas életviszonyaikra való vonatkozásukban, mennyiben t. i. ezeket akként szabályozzák, hogy érvényesülhessen a társadalmi békes együttlét, a jogállapot, rend és szabadság.

Az ember társas lény, ki csak társas együttlétben töltheti be rendeltetését; mi egyedül lehetséges külső cselekvőségének szabad kifejtése által. De hogy ezzel embertársainak ugyanezen szabadság körét ne csorbítsa, mindkettőnek kiegyenlítésére van szükség.

E kiegyenlítés eszközölhető egyedül csak a szabad cselekvények és társas viszonyok olynemű szabályozásával, miáltal biztosítható a társadalmi rend és szabadság, s ezzel az egyesek s az összeség haladása és tökéletesedése.

Az emberek külső cselekvőségi körének szabályozása annál szükségesebb, minél több okot szolgáltat reá az emberi természet fogyatkozása. Míg az elemek összekocsnásait és rombolásait legtöbb esetben kiegyenlíti vagy legalább mérsékeli a természeti erők kényszerhatása, míg az állatok zabolátlanságát korlátolja a vak ösztön, addig az ember mint szabad eszes lény vágyainak szertelenségében, indulatainak túlcsapongásában áttörhet és lerombolhat minden korlátot. Az okosság, türelem, önmegtagadás, szeretet s a többi erkölcsi törvények s erények sokszor hatálytalanoknak bizonyulnak.

A társas együttlétből származó érdeköszeütközéseknek kiegyenlítője, a kölcsönös szabad cselekvőségi körnek szabályozója: a jog. Ez tehát az emberi társas természetben gyökeredzik, a társas együttlétnek követelménye, rendeltetése betölthetésének nélkülözhetlen feltétele.

A jog tehát tárgyi értelemben a külső cselekvények

és társas életviszonyok szabálya. Ennek megfelel a jog alanyi értelemben, vagyis a jogositvány mindazt cselekedhetni, mi a jogszabálylyal nem ellenkezik. A jogositvány mindig jogszabályt tételez fel, melylyel meg kell egyeznie a cselekedetnek, hogy jogosult legyen.

A jogositványnak, mint jogi szabadságnak (Rechtsbefugniss) megfelel a kötelezettség, mint jogi szükség (Rechtsnothwendigkeit) azt cselekedni, mi másnak jogi szabadságát nem akadályozza és viszont. Jogositvány és kötelezettség tehát korrelát fogalmak, ugyanazon egy jogviszonynak egymást kölcsönösen feltételező és kiegészítő alkatelemei.

Az emberi cselekvényeknek szabad akaratból eredt összhangja a jog szabályaival jogosság, igazságosságnak (iustitia), eltekintve a szabad akarattól jogszerűség, törvényszerűségnek (legalitas) neveztetik. Ez utóbbi a társadalmi s állami rend biztosítására feltétlenül szükséges s azért kikényszeríthető (jogi kényszer).

Ez egyszersmind ismertető jele a jog s erkölcs közötti különbségnek. A jog mint tárgyi igazság megelőz a külső cselekedetnek a törvénnyel való megegyezésével; az erkölcs ezenfölül még a belső cselekedetnek a szándéknak, vagyis indító okainak, rugóinak a törvénnyel való összhangját követeli. Ez már ki nem kényszeríthető, mivel az akarathoz mint belső szabadsághoz, semmiféle erőhatalom, kényszer hozzá nem fér.

Noha azonban jog s erkölcs egymástól különböznek, azokat nem szabad egymástól függetleníteni, még kevésbbé egymással ellentétbe helyezni. Mert jognak s erkölcsnek közös alapjuk van, ez az embernek mint szabad észlénynak ethikai természete; ennélfogva mindig szabad meggyőződésből, nem pedig kényszerből kell cselekednie a jogi törvények betöltésénél is; különben könnyen fogja kijátszani azokat, mi előbb-utóbb a jogrend megingatására vezet.

VII.

Az emberek társadalmi együttléte társas természetükön alapszik, feltétlen ész-követelmény. Anélkül sem fizikai, sem

szellemi tehetségeiket ki nem fejleszthetnék, sem életszükségeiket ki nem elégíthetnék, s így rendeltetésüket be nem tölthetnék. Helyesen mondja Szemere Bertalan: Magára hagyatva az ember tehetetlenebb lenne az állatnál, s egy vagy más tekintetben megelőztetnék valamennyi által; esze fejletlenül maradván, alig vergődhetnék fel az erkölcsi törvény ismeretére; szabadsága fizikai és másféle szükségek által annyira elnyomatnék, hogy akarata csak mint ösztön, az állatokénál sokkal tökéletlenebb fogna nyilatkozhatni, s így csaknem megszűnnék erkölcsi lény lenni.¹ Trendelenburg pedig: Die Idee des Menschen ist eine Idee der Gemeinschaft. Unus homo, nullus homo.² — Az emberek társas s állami összlete csakis azok szabad cselekvőségi körének s életviszonyaiknak a jog által való szabályozása által lehetséges. A jog tehát ép oly ész-, természet- és szükségyszerű, mint a társas s állami együttlét. Mint ilyen a jog nem lehet egyedül csak a tapasztalati tények eredménye, hanem ezeket megelőzőleg kellett már egy általános, legfőbb észszabálynak léteznie, mely az embereknek a törvények alkotásánál változhatatlan zsinórmértékül szolgált, hogy azzal összhangban igazságosak legyenek. Szépen mondja Villemain után Szalay László: Van a tételes törvényeket megelőző igazság, és mert van, azért lehetségesek az igazságos törvények; az ember nem teremthet magától semmit, ő nem teremthet jogot s igazságot, ő ezt csak egy örök typus után fejtheti ki.³

Minden ember, mihelyt öntudatra ébred, azonnal észreveszi, hogy mikép jó és rossz, szép és rút, akkép igazságos s igazságtalan között nemcsak hogy van különbség, hanem hogy annak követésére s ennek kerülésére belső sugallatnál fogva kötelezve érzi magát, még mielőtt valaki arra tanította, még mielőtt az igazságos vagy igazságtalan cselekedetnek jó vagy rossz következményeit — jutalmat vagy büntetést — tapasztalta volna; jelölül annak, hogy az ember

¹ Szemere Bertalan: A büntetésről. 27. l.

² Trendelenburg: Naturrecht. 42. l.

³ Szalay László: Tudománytár. V. köt. 1840. 359. l.

nem egyedül a tapasztalás alapján alkot magának az igazságos s igazságtalanról fogalmat, hanem hogy annak érzete kitörülhetetlenül bele van oltva természetébe. — Helyesen mondja Hepp: Már a gyermekben, mely az állam tételes törvényeiről mitsem tud, s ugyanez áll a legvadabb emberekről is, megnyilatkozik az igazságosnak s igazságtalannak érzete szerfölött meglepő módon. Ezen érzeténél fogva nagyon helyesen tudja megkülönböztetni a jogosan megérdemelt büntetést, attól, melyet jogtalanul szenvedett; biznyságául annak, hogy az ember nem egyedül a tételes törvények alapján jut az igazságos s igazságtalan eszméinek birtokába.¹

E természetes jogérzet alapján mondunk ítéletet embertársaink cselekedeteiről. Helyeseljük az igazságos, helytelenítjük az igazságtalan tetteket személyre való tekintet nélkül, még akkor is, ha érdekeinkkel ellenkeznek. Sőt a tételes törvények s intézmények fölött, az állam-alkotmányok és társadalmi jogállapotok fölött fejezzük ki helyeslésünket vagy helytelenítésünket, amint azok igazságosak vagy igazságtalanoknak látszanak. Jól mondja Fries: Az igazságot oly törvény szerint ítéljük meg, mely minden emberi törvényhozó előtt létezett és melynek jogérvénye és kötelező ereje mindenki előtt nyilvánvaló, mielőtt kihirdették.²

A természetes jogérzet egyetemességéről tanuskodnak a népek történetében jelentkező tények s események, melyek szerint az embereknek, ha előítéletek és szenvedélyek el nem vakították elméjüket, az igazságos s igazságtalanról mindenhol és mindenkor azonos fogalmaik voltak. Ebbeli közmegegyezésüket kifejezésre juttatja bizonyos jelképek és szokások hasonlatossága. Így pl. a legtöbb népeknél korona, jogar jelenti a legfőbb kormányhatalmat, zászló a fővezérséget, kard élet és halál fölötti jogot. Léteznek tehát bizonyos jogi meggyőződések, melyek egyetemességüknél és változhatatlanságuknál fogva nem a tapasztalás eredményei,

¹ Hepp: Kritische Darstellung des Strafrechtes. 137. l.

² Fries: Politik. 215.

hanem ethikai természetének kifolyásai, s így az örök igazságra, Istenre, mint okfőre, vezetendők vissza. Már Hesiod éneкли:

Hanc enim legem naturae sanxerat genitor

 At nobis ius fasque dedis
 Divum optima sane munero.¹

Sophokles oly törvényekről szól: Quae coelitus datae sunt, quarum solus Deus pater est, neque eas mortalis hominum natura peperit.² Plutarchnál olvassuk: Lex omnium rex mortalium atque immortalium, ut ait Pindarus, non ea foris scripta in libris aut liquis insculpta, sed viva in ipsius corde ratio semper una habitans atque ex cubana.³ Cicero: Non opinione sed natura constitutum ius. — Constituendi vero iuris ab illa summa lege capiamus exordium, quae saeculis omnibus ante nata lex est, quam scripta lex ulla, aut quam omnino civitas constituta.⁴ Seneca: Est ergo a Deo tamquam naturae auctore impressum inditumque cordibus nostris, per quod secundum dictamen rationis practicae actus humanos liberos ad bonum iustumque dirigimus.⁵ Szent Pál: Cum gentes, quae legem non habent, ea quae legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis.⁶ Szent Ágoston: Nulla est anima, in qua non loquatur Deus. Quis enim scribit in cordibus hominum legem naturalem nisi Deus.⁷ Aquinói sz. Tamás: Promulgatio legis naturae est ex hoc, quod Deus eam mentibus hominum inseruit naturaliter cognoscendam.⁸

Ha a jog s igazság eszméi nem visszatükrözései az

¹ Oberat dies I. 274—278. vv.

² Antigone 447. és köv. versek.

³ Ad Principes in doct.

⁴ De Legibus I. 1. 619. num.

⁵ Epistola 65. ad. Lucillum.

⁶ Rom. II. 14, 15.

⁷ De sermone Domini in monte II. 9.

⁸ Summa Theol. I. II. Qu. 90. art. 4.

egy örök igazságnak, ha azok nem az ész változhatatlan elveinek, hanem a változó tapasztalati tényeknek folyományai, akkor a tételes törvényhozásokat megelőző időkben jog s igazságról egyáltalán nem lehetne szó, akkor a társadalom kezdetén jog nélküli állapotban is fennállhatott volna, akkor az őseredeti, elévülhetetlen emberjogok üres hangok. Már pedig a történelem oly időszakokat is mutat fel, midőn csakis a természetes jogérzet sugalta törvények tartották fenn a társadalmat, midőn tételes törvények hijával jog s igazság fényes diadalt ülnek. Midőn a szép Lucretia hitvesi erényének tanuságakép a tört szívébe mártja, midőn Regulus az adott szó szentségeért visszatér fogságába, midőn a hit és haza bajnokai hősi halált szenvedve, az igazság és jog vértanuivá lesznek, akkor valósul igazán Cicero arany-mondata: *Nos ad iustitiam esse natos.*¹

Ha a tételes törvények megalkotása előtt jog és igazság nem léteznek, akkor nem lebeghetne a törvényhozók szeme előtt biztos iránytű és vezércsillag, melyet követniök kell, hogy az általuk hozandó tételes törvények igazságosak és méltányosak legyenek; akkor nem léteznék állandó kriterium, mely szerint meg lehetne itélni a tételes törvények s intézmények igazságosságát, ami ma igazságos, az holnap igazságtalan lehetne és viszont. Jól mondja Ahrens: Van tehát az emberben tehetség megítélhetni azt, mi jogos s igazságos, ez az ész; s ami e tehetségből ered, a jog s igazság eszméje ép oly vele született az emberrel, mint a forrás, melyből ered.²

Tételünk igazságát a pozitív jogbölcselek ellenvetései sem döntenek meg. Szerintük jogról csak ott lehet szó, hol a jog alkotására, fejlesztésére, biztosítására szervezett törvényhozó hatalom létezik, mely minden jog forrása.³ Ámde eltekintve attól, hogy e föltevés alatt mindazon néptörzsek, melyek természeti állapotban élnek, egészen jognélküliek

¹ De legibus 10.

² Naturrecht II. 56. lap.

³ L. Pulszky id. művét 240—280. l. Pikler id. művét 25. l.

lennének, minnek ellenkezőjét bizonyítják azok felkutatói¹ positiv jogbölcseink e föltevással a jog kötelező erejét összetévesztik annak kikényszerítésével. A törvényekben két elemet kell megkülönböztetni, az egyik a belső, az ethikai elem, a másik a külső, a jogi elem. Az első a cselekvőségi szabadságot köti, hogy a törvénytől összhangzólag cselekedjék; ez minden erkölcsi és jogi törvénynek elengedhetetlen eleme. A másik a külső, a jogi kényszer, ez csak a jogi törvényeknek sajátos, de nem feltétlenül szükséges eleme, mivel vannak törvények büntetőjogi sanctio nélkül, de nem szűnnek meg kötelező törvények lenni.

A természetjogi törvények, ú. m. melyek az ember ethikai természetén alapulnak s az ész által megnyilatkoznak, önnönmagoktól köteleznek; de mivel azok nagyon általánosak, határozatlanok, szükséges, hogy a tételes törvényhozás azokat szorosabban meghatározza, a köz- és magánélet különböző viszonyaira alkalmazza, szentesítse, kihirdesse s ezzel az emberi önkény furfang és kijátszás ellen biztosítsa.

Egy másik ellenvetésük ekkép hangzik: Ha léteznének egyetemes, változhatatlan, szükséges észjogi igazságok és törvények, szükségkép léteznie kellene azok kifejezésére szolgáló egyetemes nyelvnek is.

Ámde léteznek a fizikai, matematikai, logikai, ethikai rendben is egyetemes, változhatatlan, szükséges igazságok és törvények, anélkül, hogy azok kifejezésére egységes nyelv léteznék. A nyelv az eszméknek és fogalmaknak szavak és jelek általi kifejezése, megjelölése, a különféle nemzetek megegyezésén alapszik. — A fogalmak s a szavak közötti összefüggés nem logikai, szükségszerű, hanem önkényes, conventionális; innét hányféle a nemzet, annyiféle a nyelv.

¹ L. Die Principien der Sociologie von Herbert Spencer. Autorisirte deutsche Uebersetzung von Dr. B. Vetter. Stuttgart, 1887. Literaturnachweise (für Band I. und II.).

VIII.

Az eddigiekben pozitív jogbölcseink álláspontjával szemben bebizonyítani törekedtem, hogy a jogeszmé nem tapasztalati, hanem észeszmé, hogy az nem a tapasztalati tényeken, hanem az ember ethikai természetén, eleven jogérzetén alapszik s az ész által saját erejéből felismerhető; következésképp, hogy léteznek egyetemesen érvényes, változhatatlan természet- vagy észjogi igazságok, melyek minden tételes törvények és jogintézmények alapjául, kriteriumául, mintaszabályul szolgálnak; mint ilyenek azok feltétlenül szükségesek az állami és társadalmi rend és szabadságra nézve. Ebből következik az ész- vagy természetjog szükségessége; érveim a következők:

a) A természetjog megingathatatlan alapja a tételes jognak; mert ha ez pusztán csak a törvényhozó akaratán alapulna, akkor törvényes és bitorolt hatalom között nem volna különbség, akkor a bevégzett tények, ha siker koronázta azokat, bármily igazságtalanok is különben, igazságossá válhatnának, akkor a kényur szava: *Stat pro ratione voluntas. Macht ist Recht* a jog forrása lehetne. Ide vonatkoznak Cicero szavai: *Quodsi populorum iussis et principum decretis, si sententiis iudicum iura constituerentur, ius esset latrocinari, ius adulterare, ius falsa testamenta supponere si haec suffragiis aut scitis multitudinis probarentur.*¹ — Rotteck pedig mondja: Ha igazság gyakorolható oly viszonyok között is, melyek nincsenek a pozitív jog uralma alatt, akkor a tételes jog fölött egy másiknak is kell léteznie, s ez a természet- vagy észjog.²

b) A magánjog, pl. a házasságjog, családjog, örökösödési jog terén egyedül csak az észjogi elvek képesek a tételes törvények hézagait pótolni, azok homályát szétoszlatni; ez pedig csakis a törvények szellemének kellő fel fogása, a törvényhozó szándokának méltatása által lehetséges, mire ismét csak az ész-szabályok vezetnek. A tételes jog-

¹ De Legibus. I. 16.

² Staatslexicon. XI. Bd. 164. S.

forrásokban el nem döntött kérdéseket a bíró csupán csak az életviszonyok természetéből levont jogelvek segítségével oldhatja meg. — Minden egyes jogesetet felölelő s eldöntő törvény tudvalevőleg az államok országába tartozik; a jogi analógia sem mindig biztos kalauz, marad tehát a bíró józan eszének elveire utalva. — Helyesen mondja a Code Napoleon: Les juges doivent se determiner par les regles de l'équité, qui consistent dans les maximes du droit naturel, de justisse universelle, et de la raison.¹

c) A közjogban a természetjogi elveknek még nagyobb szerepük van. Alkotmány nélküli országokban a fejedelem hatalmi körét egyedül csak az alattvalók természetes jogai korlátozzák. Ismeretesek I. Rudolf császár szavai: Nos licet in excellenti specula regiae dignitatis super leges et iura simus positi, legis tamen naturae caput nostrum sincere submittimus. Alkotmányos államokban a kormányhatalomnak az állampolgárokkal való megosztása történeti és tételes jogon alapul ugyan, de az alkotmányos tényezők befolyásának határai az állami rend és szabadság követelményeinek megfelelőleg ismét csak az észjogi elvekből állapíthatók meg. Az 1848. évi francia alkotmány III. címe nyíltan kijelenti: La république française reconnaît des droits et des devoirs antérieurs et supérieurs aux lois positives.

d) Az egyház s állam közötti jogviszonyok, miután azok szervezetükre és céljaikra nézve egymástól különböző és saját körükben független társaságok — csak az észjog elvei szerint határozhatók meg.

e) A büntetőjog alapja, célja, a büntetések mértéke és neme, a beszámíthatás ágas-bogas kérdései szintén csak a természetjog elvei szerint állapíthatók — illetve oldhatók meg.

f) A nemzetközi jogviszonyok, kötött szerződések hiányában, az ész elveiből alkothatók meg egyedül; hiányaik, hézagaik kiegészítésére, pótlására csak a természetjogi igazságok szolgálhatnak zsinórmértékül.

¹ Motifs du Code Civil français. II. 46.

g) Az egyes országok vagy nemzetek között támadt viszályokat sokszor a fegyveres erőnek kell döntenie; ily esetekben a hadviselés feltételeit és szabályait egyezmények hijával csak a méltányosság s igazság szabhatják meg.

h) A szokásjog, mint a népek életében nyilvánuló jogérzetnek eleven kifejezése, annak belső igazságáról való meggyőződésen alapszik; csakis ez adja meg a szokásnak ész- és okszerűségét, miáltal azt a visszaélésektől lehet megkülönböztetni.

i) Az észjog továbbá kritériuma és szabálmértéke a tételes törvényeknek és jogintézményeknek. Egyedül csak az észjogi elvek alapján ismerhetjük meg, vajjon azok összhangban vannak-e az államok céljaival, az emberek rendeltetésével; vajjon igazságosak, méltányosak-e azok? — Helyesen mondja Cicero: *Legem bonam a mala nulla alia nisi naturalis norma dividere possumus.*¹ Rotteck pedig: A tételes jog annyiban szent és sérthetetlen, mennyiben a természetjog elvein nyugszik, mennyiben az ész örök igazságaival megegyezik.²

j) A tételes és történeti jogok iránti tisztelet csak igazságosságuk felismeréséből származhatik egyedül. Hol e meggyőződés nem hatja át a törvényhozókat és népeket, ott nem fognak igazságos törvényeket alkotni, sem azokat lelkiismeretesen megtartani. Ott bizonytalanná válik a jogrend s ezzel a nemzet jövője. — Helyesen mondja Cicero: *Nihil esse in civitate tam diligenter retinendum, quam ius. Omnia sunt incerta, cum a iure discessum est.*³ Dante pedig: *Ius est realis et personalis hominis ad hominem proportio, quae servata servat societatem, corrupta corrumpit.*⁴ A jog melletti buzgalom — mondja helyesen Pauler Tivadar — csak örök igazságának elismeréséből sarjadzik. Ahol ez hiányzik, hol erős közvéleménynyé izmosult jogérzelem nem

¹ De Legibus. I. 16.

² Vernunftrecht. I. 2. lap.

³ *Ovatio pro Archia Poeta.* 25.

⁴ *Divina Comedia.*

istápolja a tételes jogintézményeket, ott elhal a jog iránti tisztelet, ott ingadoz az összes jogállapot, erőtlenné válnak a legszentebb írott törvények.¹

*

Mindezekben pozitív jogbölcselelőinkkel szemben bevitatni törekedtem, hogy az ész- vagy természetjog nemcsak lehetséges, hanem hogy az valósággal létezik és szükséges; következésképp, hogy annak tudománya, bölcsellete is létezik. Helyesen jegyzi meg Stahl: Szent meggyőződése az emberiségnek, hogy van jog s igazság, és hogy ennek habár csak korlátolt tudásával birunk; de ahol tudás van, ott annak egységesnek, összefüggőnek, rendszeresnek kell lennie, ez pedig tudomány.²

Miképp léteznek a fizikai világban egyetemes, változhatatlan, szükségképes törvények, melyekből annak egyensúlya, rendje, hormónikus működése függ; miképp léteznek az értelmi s erkölcsi rendben bizonyos alapigazságok, melyek nélkül semmiféle tudományos, bölcsészeti rendszerek nem volnának lehetségesek, akképp az emberek külső életviszonyaiban és cselekvényeiben, az állami és társadalmi rendben is kell, hogy létezzenek változhatatlanul érvényes jogelvek, melyektől azok haladása és tökéletesedése feltételeztetik.

Comte szociológiai törvénye, miszerint az emberi társadalom az érzékiség, a hit, a metafizika eszméitől vezéreltetve három szorosan körülhatárolt fejlődési fokozaton ment keresztül, míg az ész és tudomány uralomra jutásával léphetett a pozitív bölcsélet szakába: a világtörténelemben nem találja igazolását. Ez inkább arról tanuskodik, hogy a társadalmi fejlődés fölött sohasem uralkodott érzékiség, hit, metafizika, oly kizárólagosan, hogy azt ily szigoruan körülhatárolt korszakokra lehetne osztani.

A társadalmi fejlődés története inkább azt bizonyítja, hogy az emberi természet tényleges állapotának, fogyaté-

¹ Észjogi Előtan. Budapest, 1873. 39. lap.

² Philosophie des Rechtes. II. 1.

kosságának megfelelően, — igazság és tévely, erény és bűn, jog és jogtalanság, szép és rút örökös harcban vannak; innét a lassu, egyenlőtlen, folytonos visszaesések által megszakított haladás.

A positiv bölcelet követői hiába dicsekesznek, hogy egyedül az képes megszüntetni az elmék meghasonlását, anarchiáját, kiküszöbölván a tudományok hierarchiájából a metafizikát és theológiát bizonytalan, megismerhetetlen képzetekkel. Ezek helyébe lépett a positiv bölcelet, melyet az elméket egyesíti az igazságban. Ez szülte az elévülhetetlen emberjogokat, a politikai szabadságot, jogegyenlőséget, testvériséget, a XIX. század vezéreszméit, melyeknek uralma alatt a társadalmi haladás és tökéletesedés beláthatatlan tere nyílt meg.

Dacára mindezeknek mit bizonyít a most lealkonyodott század? Csökkentette-e az elmék meghasonlását, a politikai, társadalmi, vallási életben? közelebb hozta-e a társadalmi osztályokat, a nemzeteket, a szabadság, egyenlőség, testvériség uralkodó eszméje az emberiség közös céljához, a testvérüléshez? — Nem követel-e hangosan létjogosultságot a nemzetiségi eszme, mely oly nagy akadályokat gördít a testvérülés elé, s amelynek megölő betűje a hazafiság álarcában ékeskedő chauvinismus.

A positiv filozofia csak a fizikai világrendet és törvényeit mondja teljes bizonyossággal megismerhetőkné, előtte csak természeti igazságok és tudományok léteznek, melyeknek terén az emberi elme-kutatás századunkban tagdhatatlanul óriási fölfedezéseket és hódításokat tett.

E szemkápráztató vívmányoktól elvakítva — a természetet és kutatását meghaladó metafizikai és theológiai igazságokat a hiu ábrándok világába utasítja a positiv bölcelet.

Amde az ember nemcsak fizikai, hanem egyszersmind ethikai lény; mint ilyennek vannak neki fensőbbrendű, a természet javait meghaladó szellemi aspiratiói, eszményei, melyekhez azok fel nem érnek.

Mint véges lény a végtelenségben ezer megfejthetetlen

rejtély előtt áll az ember, melyek között önnönmagának a legnagyobb rejtély.

S itt kezdődik a metafizikai eszméknek, a természetfölötti hitnek szükségérzete! Az emberi öntudattal adva van a végtelennek, a feltétlennek, az istenének eszménye, melyet azonban a véges elme csak homályosan sejt, de önerejéből felfogni nem képes.¹

Isten, jövő élet, halhatatlanság oly eszmék, melyek be vannak oltva az emberi lélekbe, melyekről tanuságot tesz a világ, de megfejteni azokat csak az isteni kinyilatkoztatás, a természetfölötti hit képes.

E hitet, e kinyilatkoztatást tanítja teljes épségében a keresztény vallás, mely a hit fáklyájával bevilágít az élet titkaiba, s az emberi természet korlátoltságának határai között fejt meg az embernek s az őt környező világnak eredetét és rendeltetését.

E hiten alapuló keresztény morál továbbá azt tanítja, hogy az emberjogok, a szabadság, egyenlőség és testvériség csak a megfelelő erkölcsi kötelességekkel, az okossággal, igazságossággal, lelki erősséggel és mérsékletességgel karöltve képesek biztosítani a társadalom s az álladalmak haladását, tökéletesedését.

Ezen erkölcsi erények éltető lelke a hit, remény, szeretet. Ezek azon vezéreszmék, melyeknek uralma képes egyedül megszüntetni az elmék meghasonlását, eszközölni a szivek egyesülését, mivel azok megfelelnek az emberi lélek legnemesebb eszményeinek, legfőbb aspirációinak.

E vezéreszmék tudománya és még inkább azok gyakorlása az igazi életbölcselem, mivel nemcsak megfejti az emberi élet legnagyobb titkát, végrendeltetését, hanem ennek elérését is lehetővé teszi.

Századunk bölcselete, mikép a mindennapi tapasztalás bizonyítja, a szellemek anarchiáját a társadalom életmegnyilatkozásaiban nemcsak hogy nem csökkenti, hanem azt

¹ L. Koszorús költőnk Berzsenyi Dániel »Fohászokodás« című ódáját: »Isten! kit a bölcsnek lángesze föl nem ér.«

a vallás s erkölcs, a jog és politika, a tudományok és művészetek terén inkább fokozza.

Ennek egyik főoka, hogy korunk bölcselői az emberiség szellemi emancipációjának ígéző jelszavát irván zászlajukra — szakítottak a XVIII. századon uralkodott eszmékkal, a keresztény világnézettel; a társadalom alapjairól, a tekintélyről, szabadságról, erkölcsi és jogi rendről a keresztény elvektől eltérő, sokszor azokkal ellentétes eszméket hirdetnek, melyeket az önkormányzatra hívott nemzetek társadalmi s állami intézményeikbe átültetnek.

A mai bölcséleti rendszerekkel közös, következményeiben oly végzetes alap tévely szerint az emberi természet teljesen elégséges az életcélok valósítására; ösztöneinek, vágyainak, szenvedelmeinek szabad folyást kell engedni, hogy azokból a minden igazra, jóra és nemesre kész tett- és jellemerő kifejlődhessék; hogy ész s akarat a végtelen haladás pályáját befussa, melyen a természet minden titkai megnyilnak; kincseinek szabad kiaknázásával, sikerülend az emberiségnek visszavarázsolni az elvesztett paradicsomat, állandósítván a költők által megénekelt aranykort e földön, melynek határain túl nem létezik semmisen.

Az emberi természetről, tehetségeiről, képességeiről főleg angol és francia bölcselők által forgalomba hozott s a többi kulturnépek vezérférfaitól adoptált eszméknél sokkal helyesebb fogalmaik voltak már az ókori bölcselőknek. Plutarch mondja: *Mali quaedam fatalis portio omnibus rebus iam tunc admiscetur, quum nascimur. Cicero pedig: . . . hominem non ut a matre, sed ut a noverca natura in hunc mundum edi . . . Ovid:*

— — *Video meliora proboque
Deteriora sequor.
Nitimur in vetito
Cupimusque negata.*

Szent Pál: *. . . non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio . . .*

Eszerint tehát az ember önerejéből a természetes ethikai rend igazságait és törvényeit sem képes teljes biztossággal,

sok fáradozás és tévedés nélkül megismerni, s egész terjedelmükben megtartani, a tiszta emberiség ideálját önmagában kifejezésre juttatni.¹

Erre eleven tanuság a világtörténelem, mely nem egyéb, mint harc és küzdelem, igazság és tévely, erény és bűn, szép és rút között. Ugyanerre kénytelenitelenek következtetni minden idők bölcselőinek kételyei, eltérései, ellenmondásai az élet és lét legfőbb problémáira nézve, melyeknek megoldását ész és szív egyhangulag követelik.

Innét a keresztény religio és kinyilatkoztatás szükségessége, mely nemcsak a természeti rend igazságait és törvényeit ismerteti meg teljes bizonyossággal, tévelyektől menten, hanem a halhatatlan lélek leghőbb aspiratióinak megfelelően a természetfölötti rend mélységes titkai előtt is fellebbenti a fátyolt, hogy az ipar jó és szép, a lét s élet örök kutfejét, a feltétlen lényt mindenek lét- és célokát Istent, kinek képére és hasonlatosságára alkottatott, mennyiben e földi porhüvelyben lehetséges, megismerhesse, hozzá felemelkedhessék, vele egyesülhessen.

Mindezekre kénytelen saját lehetetlenségét bevallani a positiv bölcsélet, mely mindent, mi az érzéki világ körét meghaladja, az ismeretlenek tárába utasítja, a metafizikát és theológiát a természet- és történettudományokkal pótolhatni véli; de ezzel első sorban épen azon örök érvényű, változhatatlan ethikai és jogi sarkelveket rontja le, melyeken a társadalom minden kulturjavaival sarkal; másod sorban pedig az emberi természetbe oltott, az öntudatban és közérzületben megnyilatkozó halhatatlanság vágya oly sfinx, melyet megfejteni nem képes, s azért igaza van Brunetiérnek, midőn a modern tudománynak, a positiv bölcsélet csődjét kikerülhetetlennek hirdette.

¹ S. Thom. Aquin. Contra Gent. I. I. c. 4.

**A Szent-István-Társulat ügynökségénél (Szentkirályi-úteza
28. sz.) megrendelhetők a következők:**

Felolvasások

a Szent-István-Társulat tudományos és irodalmi osztályának üléseiből (8-r.).

1. szám. *Kandra Kabos*. Az ezeréves Károlyiak. (23 old.)
Budapest, 1894. Ára 60 fill.
2. » *Dr. Giesswein Sándor*. Az urali nyelvek hely-
határozói demonstratív elemei. (29 old.) Budapest,
1894. Ára 80 fill.
3. » *Dr. Karácson Imre*. Két török diplomata Magyar-
országról a XVIII. században. (29 old.) Buda-
pest, 1894. Ára 50 fill.
4. » *Dedek Crescens Lajos*. Boncz könyve a vallás körüli
felségjogról. (71 old.) Bpest, 1894. Ára 1 kor. 40 fill.
5. » *Dr. Kiss János*. Az értelmi ismeretek keletkezése.
(28 old.) Budapest, 1894. Ára 60 fill.
6. » *Hummer Nándor*. A kereszténység nyomai Magyar-
ország mai területén a honfoglalás előtt. (69 old.)
Budapest, 1894. Ára 1 kor. 20 fill.
7. » *Dr. Czobor Béla*. A spalatói archaeologiai kong-
resszusról. (33 old.) Ára 60 fill.
8. » *Dr. Mihályfi Ákos*. Emlékbeszéd Szvorényi József-
ről. (40 old.) Ára 60 fill.
9. » *Dr. Kiss János*. A katolikusok III. nemzetközi
tudományos kongresszusáról. (22 old.) Ára 50 fill.
10. » *Dr. Székely István*. Monismus és dualismus a
filozófiában. (22 old.) Ára 30 fill.
11. » *Felsmann József*. A Kalocsai Codex. (60 old.)
Budapest, 1895. Ára 1 kor. 20 fill.
12. » *Dr. Surányi János*. Az állami tekintély erkölcsi
alapja. (22 old.) Budapest, 1895. Ára 50 fill.
13. » *Hummer Nándor*. A szláv kereszténység hazánk
mai területén a honfoglalás előtt. (112 l.) Budapest,
1896. Ára 1 kor. 60 fill.
14. » *Bodnár Gáspár*. A katolikus népies irodalom
műveléséről. (16 l.) Budapest, 1895. Ára 40 fill.
15. » *Dr. Czobor Béla*. Giovanni Battista de Rossi
emlékezete. (80 l.) Budapest, 1896. Ára 1 kor. 60 fill.
16. » *Székrenyi Lajos*. Emlékbeszéd Szulik József fölött
(30 l.) Budapest, 1896. Ára 60 fill.
17. » *Dr. Margalits Ede*. Márk királyfi (Kraljevic
Márkó). (192 l.) Budapest, 1896. Ára 2 kor. 40 fill.
18. » *Dr. Áldásy Antal*. Az 1409. évi Cividalei zsinat
története. (64 l.) Budapest, 1896. Ára 1 kor. 20 fill.

19. szám. *Dr. Karácsonyi János.* A honfoglalás és Erdély (28 oldal) Budapest, 1896. Ára 60 fill.
20. » *Kőrösi Albin, D. José Zorrilla.* Isten a legjobb tanu. Toledói legenda. (24 old.) Budapest, 1897. 50 fill.
21. » *Imets F. Jákó.* Hunn nyomok a székelyföldi nevekben. (56 old.) Budapest, 1897. Ára 1 kor. 20 fill.
22. » *Dr. Kereszty Viktor.* Egy fejezet a keresztény ikonografiából. (40 old.) Bpest, 1897. Ára 80 fill.
23. » *Pintér Kálmán.* Ujabb elbeszélő irodalmunk. (48 old.) Budapest, 1897. Ára 1 kor.
24. » *Dr. Piszter Imre.* Szent Bernárd és a képzőművészetek. (32 old.) Budapest, 1897. Ára 60 fill.
25. » *Dr. Demkó György.* A gyermekek vallása. (32 old.) Budapest, 1897. Ára 60 fill.
26. » *Dr. Margalits Ede.* Emlékbeszéd Szabó István hellenista fölött. (16 oldal) Budapest, 1897. Ára 50 fill.
27. » *Dr. Platz Bonifác.* Ó-Egyiptom irodalma. (26 old.) Budapest, 1897. Ára 60 fill.
28. » *Dr. Prohászka Ottokár.* Produktiv-e a pénz? (72 old.) Budapest, 1898. Ára 1 kor. 20 fill.
29. » *Dr. Kuhn Lajos.* A ragadozó madarak Torontál-vármegye madárvilágában. (16 old.) Budapest, 1898. Ára 50 fill.
30. » *Leskó József.* Szaitz Leó a katolikus ujságírás magyar uttörője. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, 1898. (99 old.) Ára 1 kor. 60 fill.
31. » *Dr. Franciscy Lajos.* Az általános választói jog. Budapest, 1898. (33 old.) Ára 80 fill.
32. » *Dr. Süták József.* Geometriai axiómák. Budapest, 1898. (32 old.) Ára 60 fill.
33. » *Dr. Margalits Ede.* A rigómezei ütközet. Szerb népdal a XIV. századból. Budapest, 1898. (46 old.) Ára 1 kor.
34. » *Dr. Bartha József.* A Toldi-monda. Irodalomtörténeti tanulmány. Budapest, 1899. (80 old.) Ára 1 kor. 40 fill.
35. » *Füssy Tamás.* Mezőlaký Ferencz zalavári apát és ennek végrendelete folytán indított nagy fiskusi per. Budapest, 1900. (72 old.) Ára 1 kor. 60 fill.
36. » *Fényi Gyula S. I.* A napon észlelt jelenségek természetének magyarázata. Budapest, 1900. (24 old.) Ára 60 fill.

